

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA AGRESSIV
XULQNING SHAKLLANISHI VA UNI BARTARAF
ETISHNING PSIXOLOGIK YECHIMLARI**

Alovboyeva Yodgora Shodiyarovna

Sirdaryo viloyati Xovos tumani 18-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulqning shakllanish omillari, uning psixologik asoslari va bartaraf etish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, oilaviy muhit, maktab muhiti va pedagogik yondashuvlar orqali bolalarda salbiy xatti-harakatlarni kamaytirish strategiyalari keltiriladi.

Kalit soʻzlar: agressiv xulq, kichik maktab yoshi, psixologik omillar, emotsional barqarorlik, tarbiyaviy profilaktika, maktab psixologi, oilaviy muhit.

KIRISH

Kichik maktab yoshi (6–10 yosh) bolalarda psixologik va emotsional rivojlanishning muhim bosqichi hisoblanadi. Shu davrda bolalar atrof-muhit bilan faol muloqot qiladi, oʻyinlar orqali ijtimoiy koʻnikmalarini shakllantiradi. Biroq baʼzi holatlarda ular agressiv xulq namoyon qilishi mumkin, bu esa oʻquv jarayoniga va ijtimoiy rivojlanishga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Agressiv xulq — bu bolaning oʻzining hissiy holati yoki atrofdagi insonlarga nisbatan salbiy, zarar yetkazuvchi xatti-harakatlari. Bu xulq har doim zarar yetkazish niyatida boʻlmasligi mumkin, lekin ijtimoiy va psixologik muammolarni yuzaga keltiradi.

Shakllanish omillari:

a) Oilaviy muhit:

Haddan tashqari qattiqqoʻllik yoki beparvolik;

ilmiy –amaliy anjuman

Doimiy nizolar, oilaviy tushunmovchiliklar;
Mehr va qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi.

b) Maktab muhiti:

Tengdoshlar bilan konfliktlar;

O‘qituvchilarning salbiy baholashi;

Muvaffaqiyatsizlik va tanqidga duch kelish.

c) Shaxsiy xususiyatlar:

Sabrsizlik, o‘zini nazorat qila olmaslik;

Ichki stress va charchoq;

Perfeksionizm va mukammallikka intilish

Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq juda ko‘p uchraydigan psixologik muammolardan biridir. Ushbu yoshdagi bolalar hissiy jihatdan sezgir bo‘lib, ular o‘z his-tuyg‘ularini to‘liq nazorat qila olmaydi. Agressiv xulq — bu bolaning salbiy his-tuyg‘ulari, ichki stress yoki atrofdagi insonlarga nisbatan zarar yetkazuvchi xatti-harakati bo‘lib, u har doim zarar yetkazish niyatida bo‘lmasligi mumkin. Shuningdek, agressiv xulq bolaning psixologik rivojlanishiga, maktabdagi muvaffaqiyatiga va tengdoshlar bilan munosabatlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulqning shakllanishida bir qator omillar mavjud. Oilaviy muhitning salbiy ta‘siri bu yoshdagi bolalarda eng ko‘p uchraydigan sabab hisoblanadi. Agar oilada doimiy nizolar, haddan tashqari qattiqqo‘llik, e‘tiborsizlik yoki mehrning yetishmasligi mavjud bo‘lsa, bola o‘zini qadrsiz va yolg‘iz his qiladi. Shu sababli oilaviy qo‘llab-quvvatlash va ijobiy muhit yaratish juda muhimdir.

Maktab muhiti ham agressiv xulqning shakllanishida katta rol o‘ynaydi. O‘quvchilar o‘rtasidagi konfliktlar, tengdoshlarning tanqidi, masxara yoki kiberbosim bolada stressni kuchaytiradi. O‘qituvchilarning ortiqcha talablar qo‘yishi, salbiy baholash yoki muvaffaqiyatsizlik holatlari bolada o‘zini past baholashga olib keladi. Shu sababli pedagoglarning hissiy jihatdan qo‘llab-

quvvatlash va tushuntirishga asoslangan yondashuvi zarur. Shaxsiy xususiyatlar ham agressiv xulqni shakllantirishda muhimdir. Sabrsizlik, o'zini nazorat qila olmaslik, ichki stress va charchoq bolada qo'pollik va agressiyani kuchaytiradi. Mukammallikka intilish, perfekcionizm ham bolaning ichki bosimini oshiradi, bu esa agressiv xulqni kuchaytiradi.

Ijtimoiy omillar ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Multimediali kontent va ba'zi o'yinlarda zo'ravonlik, shuningdek, tengdoshlarning salbiy ta'siri bolalarda salbiy xatti-harakatlarni rag'batlantiradi. Shu sababli bolalarni axborot vositalari va o'yinlar orqali ijobiy xatti-harakatlarga yo'naltirish muhim hisoblanadi.

Agressiv xulqning belgilarini aniqlash bolalarda muammoni erta bartaraf etishga yordam beradi. Tez charchash, xafa bo'lish, hissiyotlarni nazorat qila olmaslik, boshqalar bilan tez nizolarga kirishish va o'yin yoki darslarda qo'pol xatti-harakatlar asosiy belgilar sifatida namoyon bo'ladi.

Psixologik yechim sifatida boshlang'ich sinf bolalarida emotsional barqarorlikni oshirish choralari samarali hisoblanadi. Bolaga o'z his-tuyg'ularini ifoda etish imkonini berish, rasm chizish, hikoya aytish, o'yinlar orqali hissiyotni boshqarishni o'rgatish muhimdir.

Rag'batlantirish va ijobiy kuchaytirish ham agressiv xulqni kamaytiradi. Ijobiy xatti-harakatlar uchun maqtov berish, salbiy xatti-harakatlar yuzasidan esa tushuntirish orqali bolaga to'g'ri yo'l ko'rsatish zarur. Keskin jazolar ko'pincha agressiyani kuchaytiradi. Individual va guruh mashg'ulotlari agressiv xulqni kamaytirishda samarali hisoblanadi. Stressni kamaytiruvchi mashqlar, relaksatsiya va nafas olish texnikalari bolalarda ichki tinchlikni oshiradi. Guruhli o'yinlar va hamkorlik faoliyati esa ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Pedagog va ota-ona hamkorligi agressiv xulqni bartaraf etishda muhim omildir. Ota-onalar bilan maslahatlashish, uyda ijobiy muhit yaratish, bolaning his-tuyg'ularini tushunish va qo'llab-quvvatlash boladagi agressiyani kamaytiradi.

Maktab psixologi muntazam suhbatlar o'tkazish, individual maslahatlar berish va bolalarning muammolarini aniqlash orqali agressiv xulqni kamaytirishga hissa qo'shadi. Shu bilan birga pedagoglar bolalarni ijobiy rag'batlantirish, muvaffaqiyatlarini qadrlash orqali agressiyani oldini olishga yordam beradi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulqni kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur. Oilaviy qo'llab-quvvatlash, pedagogik va psixologik profilaktika, emotsional va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, individual va guruh mashg'ulotlari bolalarda hissiy barqarorlikni oshiradi va agressiv xulqni bartaraf etadi.

Agressiya insoniyatga xos xususiyat ammo har bir shaxsda agressiya individual xarakterlanadi va unga temperament katta rol o'ynaydi. Har bir odamdagi temperamentga bog'liq holda agressiyalar darajalanishi mumkin. Xulq-atvor psixologlari odatda tajovuzkor xatti-harakatlar haqida gapirishadi, ya'ni ochiq, tashqi ko'rinishda ifodalangan harakatlar haqida. Bu harakatlar juda faol va har doim ob'ektga (insonga, ba'zi hollarda esa jonsiz narsaga) qandaydir zarar keltiradi. Shunday qilib, tajovuzkor harakatlar har doim zararli, ammo bu zararlilik darajasi tajovuzkorga ham, unga ko'rsatilgan qarshilikka ham bog'liq. Odatda tajovuzkor harakatlar shakl va yetkazilgan zarar jihatidan juda xilma-xil ekanligi ko'rsatiladi.

Ko'plab jinoyatlarga tajovuzkorlikning ko'rinishi sifatida qaraladi: masalan, insonning farovonligi va hayotiga tajovuz. Shu bilan birga, tajovuzkor xatti-harakatlar ko'pincha qo'pol, haqoratli, masxara yoki achchiq so'zlar bilan ifodalanadi. Bunday tajovuzkor so'zlar ba'zida tajovuzkor harakatlardan ko'ra og'riqliroq qabul qilinadi.

Amerikalik tadqiqotchilar buni tashqi xatti-harakatlarga qarab baholab bo'lmaydi degan xulosaga kelishdi. Agar bir kishi ursa, bu uning agressiv harakat qilayotganini anglatmaydi. J.Kagan harakatning tajovuzkorligini baholash uchun uning motivlarini va qanday boshdan kechirilganligini bilish

ilmiy –amaliy anjuman

zarur, deb ta'kidlagan. Fishbax tajovuzni aniqlashda motivatsion omillarni kiritishni talab qildi. Insoniyat jamiyatida tajovuzkorlik o'ziga xos funktsiyalarga ega. Tajovuz shaxsiy mulk va o'zining maqsadlariga erishish yo'lida zo'ravonlik usullaridan foydalanish, boshqalarga zarar yetkazish istagining paydo bo'lishidir.

Birinchi, u qandaydir mazmunli maqsadga erishish uchun vosita sifatida ishlaydi. Ikkinchi, tajovuz ko'pincha bloklangan ehtiyojni almashtirish va faoliyatni almashtirish usulidir. Uchinchi, tajovuz ba'zi odamlar tomonidan o'zini o'zi tasdiqlashga bo'lgan ehtiyojni qondirish usuli va mudofaa harakati sifatida ishlatiladi.

Ilmiy adabiyotlarda tajovuz ko'pincha boshqa shaxsga, odamlar guruhiga yoki hayvonga zarar etkazishga qaratilgan har qanday qasddan harakat sifatida tushuniladi. Tajovuz og'zaki va hissiy turlarga ajratiladi:

Og'zaki tajovuz - biron kishiga tajovuzkor munosabatda bo'lib og'zaki haqoratlardan foydalanishdir.

Hissiy tajovuz - kishi munosabatlarida hissiy begona bo'lib, dushmanlik, yoqtirmaslik, shubhalanish hislatlarini namoyon qiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, tajovuzkorlik va agressivlik tushunchalari sinonim emas. Agressivlik tajovuzga tayyorlikda ifodalangan shaxsiy xususiyat sifatida tushuniladi. Tajovuz - bu boshqa ob'ektga zarar etkazadigan muayyan harakatlar; tajovuzkorlik esa boshqasiga nisbatan tajovuzkor harakatlarga tayyorlikda ifodalangan shaxsiy xususiyatdir. Agressivlik ijtimoiy-pertseptiv komponentni ham o'z ichiga oladi, bu holda odamning boshqa birovning xatti-harakatini dushmanlik sifatida qabul qilishga va talqin qilishga tayyorligidan iborat. Tajovuz zararli xatti-harakatlarni anglatadi. Bundan tashqari, "tajovuz" tushunchasi turli shakldagi xatti-harakatlar va natijalarni o'z ichiga oladi. Ular bevosita yoki bilvosita bo'lishi mumkin. Bevosita tajovuz jismoniy tomondan ta'sir qilish hisoblansa, bilvosita tajovuz yovuz hazillar, g'iybatlar, dushmanlik xayollari, xatti-harakatlarning

buzg'unchi shakllari, "xo'rozlik", "shafqatsizlik", "nafs" tushunchalari bilan belgilanadi.

Agressivlik dushmanlik holati bilan chambarchas bog'liq. Bass fikriga ko'ra, dushmanlik har doim ma'lum bir ob'ektga ega bo'lgan torroq yo'naltirilgan holatdir. Ko'pincha dushmanlik va tajovuzkorlik uyg'unlashadi, lekin ko'pincha odamlar dushmanlik va hatto antagonistik munosabatlarda bo'lishlari mumkin, ammo ular "tajovuzkor" uchun uning salbiy oqibatlari oldindan ma'lum bo'lganligi sababli hech qanday tajovuzkorlik ko'rsatmaydi.

Bugungi kunga kelib, turli mualliflar tajovuzkorlikning ko'plab ta'riflarini taklif qilishdi, ularning hech biri keng qamrovli va umumiy qo'llaniladigan deb tan olinmaydi. Mahalliy tadqiqotchi L.M.Semenyuk ushbu kontseptsiyaning quyidagi talqinlarini belgilaydi.

Birinchidan, tajovuz kuchli faoliyat, o'zini o'zi tasdiqlash istagi sifatida tushuniladi. L.Bender, masalan, tajovuzni biror narsaga yaqinlashish yoki undan uzoqlashish tendentsiyasi sifatida gapiradi, F. Allan esa uni ichki kuch sifatida (uning kelib chiqishini tushuntirmasdan) ta'riflaydi, bu esa odamga qarshilik ko'rsatish qobiliyatini beradi.

Ikkinchidan, tajovuz deganda dushmanlik, hujum, halokat, ya'ni boshqa shaxsga yoki ob'ektga zarar yetkazuvchi harakatlar tushuniladi. Masalan, J. Delgado "inson tajovuzkorligi – bu shaxsga yoki jamiyatga zarar yetkazish yoki zarar yetkazishga urinishda kuchning namoyon bo'lishi bilan xarakterlanadigan xulq-atvor reaksiyasi deb ta'kidlaydi. Shu bilan birga, ko'plab mualliflar tajovuz tushunchalarini xulq-atvorning o'ziga xos shakli va tajovuzkorlikni shaxsning ruhiy mulki sifatida ajratib ko'rsatadilar. Agressiya muayyan funktsiya va tashkilotga ega bo'lgan jarayon sifatida talqin etiladi; tajovuzkorlikka ma'lum bir tuzilma sifatida qaraladi, u insonning aqliy xususiyatlarining yanada murakkab tuzilishining tarkibiy qismidir.

XULOSA

Agressiv xulqni kamaytirish uchun bolalarning emotsional va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Shu maqsadda o'yinlar, guruh mashg'ulotlari va kreativ faoliyatlar samarali bo'ladi. Bu bolalarda hamkorlik, sabr-toqat va o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy sharoitda texnologiya va media vositalarining ijobiy yo'naltirilishi bolalarda agressiv xulqni kamaytiradi. O'yinlar va video materiallar orqali ijobiy xatti-harakatlarni rag'batlantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI::

1. Dubinko N.A. Kognitiv jarayonlarning bolalikdagi tajovuzkorlikning namoyon bo'lishiga ta'siri // Psixologiya savollari, 2000 yil, N 1.
2. Kreychi B. Agressiyaning ijtimoiy psixologiyasi. SPb., 2003 yil.
3. Kline V. Bolani hayotga qanday tayyorlash kerak. M., 1991 yil.
4. Osnitskiy A.K. Talabalarning tajovuzkor ko'rinishlarini tahlil qilish. // Psixologiya savollari. 1994 yil. 3-son.
5. Bolalik davri psixologiyasi. Darslik. A.A.Rean tomonidan tahrirlangan. M., 2003 yil.